

SOBRE L'ÚS DE L'ARTICLE DELS TOPÒNIMS

Cosme AGUILÓ

Vaig llegir detingudament i amb interès els dos articles de Jaume Corbera i Pou (ULTIMA HORA, 13 i 20 de maig) sobre *Toponímia i llengua estàndard: entorn de l'article*. Qualsevol que s'hagi endinsat una mica en el camp de la toponímia insular a través d'enquestes orals, forçosament ha de tenir plena consciència de les dificultats que afloren en voler donar forma escrita als nostres noms de lloc.

Si se'm permet la comparança, sempre he vist els topònims com si fossin les pedres millor obrades i més ornamentades de l'edifici de la llengua. Tal visió em ve possiblement condicionada pels múltiples atractius que presenta la nomenclatura del terror per poc que un s'embarqui en el seu estudi. Em suggestiona moltíssim el fet que els noms de lloc visquin íntimament abraçats al solar de l'idioma en una perfecta simbiosi de llengua-terra. El topònim sorgeix per mor de la terra, i la terra pren carta d'identitat gràcies al topònim. Dins el cos de la llengua, els noms de lloc són com una mena de closques protectores que mantenen, plenes de vida, antiquíssimes llavors. Són refugi de venerables arcaïsmes i de vocables que en la parla quotidiana duen una existència precària, amenaçats pel ritme vertiginós de la vida moderna que, massa sovint, aboca dins l'atzucac d'una profunda despersonalització, amb la consegüent pèrdua d'immenses reserves de bellesa, creades amb el rodolar dels anys, amb el lent escolament dels segles.

És per això, entre d'altres coses, que és del tot necessari elaborar unes normes reguladores de les grafies dels topònims. Això és molt necessari. Però hi ha una cosa que és més urgent i és recollir d'una vegada tots els noms de lloc. La darrera possibilitat que tenim la guarden els nostres vells. I ens hem d'alegrar tots de la tasca duita a terme per l'amic Onofre Rul-lan, que ha escombrat minuciosament el terme d'Esporles. Sé que hi ha molta més gent que podria recollir-ne, que n'està capacitada, però la normalització de la seva grafia no la podem fer, ni vostè ni jo, sinó que ha d'esser duita a bon port pels professionals de l'idioma. És com en una intervenció quirúrgica. S'hi juga massa i, per tant, no s'hi admeten feines de manobre. Són els mestres qui hi han de posar les mans. És per la meua condició d'aprenent, de manobre en definitiva, que sols em limitaré a exposar la

meva opinió i els meus punts de vista, i avui fixaré únicament l'atenció en la qüestió de l'article.

Amb els noms que individualitzen la terra passa exactament el mateix que amb els mots comuns de la llengua. Tant de topònims com d'elements lexicals, en trobam que tenen necessitat de l'article. I a Mallorca, aquest article tant pot esser el procedent d'IPSE, com el procedent d'ILLE, és a dir els que tradicionalment es vénen designant amb els noms de «salat» i «literari», respectivament. Si en la parla diària deim *es front, sa cadira, s'anell, però la vila, el doble, l'infern*, amb els topònims hi ha una dicció paral·lela: *Es Puig Major, Es Gatovar, Sa Bassa Clota, però La Miranda, L'Escala, La Real*. Aquest ús parlat, pel que fa referència a l'article literari, és restringit, naturalment exceptuant Pollença. I ho és tant en el lèxic com en la toponímia. I quan un topònim pren forma a partir d'un nom comú que va regit per aquest article, sol continuar mantenint-lo, salvant alguna rara excepció: *L'Hospital, Sa Cova del Dimoni, Sa Cuina del Bisbe*, però *Es Dimoni* (Cabrera), *Es Turó des Bisbe* (Felanitx-Santanyi). Tal com hi ha vocables que no solen usar-se amb article (vaig «a missa», «a plaça», «a fira»), hi ha noms de lloc que no en precisen, i no sols no en precisen, sinó que fins i tot el rebutgen: *Valldemossa, Montdragó, Tuent, Garonda*. És clar que no podem dir «m'agrada Sa Valldemossa» per més que tenguem clar el significat i el gènere de la paraula «vall». Es dona el cas de qualque mot que en la llengua comuna duu article i en la toponímia el rebutja sistemàticament. És el cas de «cala»: *Cala Santanyi, Cala Llonga, Cala Brafí*. No podem dir «vaig a *Sa Cala Santanyi» encara que ho hagi sentit dir a qualque ciutadà desinformat. Sols apareixerà l'article en els casos on «cala» no vagi seguit de més determinants: *Sa Font de sa Cala*. En canvi el seu diminutiu «caló» obra d'una altra manera: *Es Caló des Mucs, Es Caló des Corral*s. No és admissible dir «vaig a *Caló de sa Comuna». No sé el motiu pel qual «cala» apareix sempre sense article. Pens amb la possibilitat que antigament aquests topònims amb «cala» coneguessin una fase amb article, (per ex. «Cala Estreta» ; «*Sa Cala Estreta»). Potser trobaríem una explicació de la seva caiguda en la tendència a economitzar que té la llengua, ben palesa en la toponímia de Ses Salines: *Sa Bassa Lluny, Sa Tanca Barrera, Sa Marina Rosera*, etc. i no «*Sa Bassa de Lluny», «*Sa Tanca de sa Barrera», «*Sa Marina de na Rosera». El cas de *Cala Llombards* és il·lustratiu pel fet que també fa desaparèixer l'article masculí d'*Es Llombards*. (Actualment s'ha estès el costum d'escriure el nom d'aquest poble sense l'article, tant a nivell particular com oficial. Sempre serà una mutilació inconcebible i aberrant).

Ara bé. És o no és un article aquesta partícula que s'anteposa als topònims? Jo, seguint el criteri del Dr. Moreu-Rey, exposat ja per Jaume Corbera, crec que no ho és. És un criteri que el veig encertat i recoman també la lectura de l'opuscle que demostra, amb multitud d'exemples pràctics, que aquestes partícules proclíiques dels topònims no estan subjectes als canvis propis dels articles, i si les he anomenades així al llarg de la meva exposició és per pura comoditat. Em permetreu un sol exemple de l'ambigüitat que comportaria la no consideració de l'article com a part integrant del topònim, adaptat sistemàticament a la gramàtica normativa. Si es diu «és l'home que més estima *els Llombards», l'oient pot

interpretar que és el qui més estima els habitants de Llombardia. Però, si l'article originari es manté, el dubte desapareix: «és l'home que més estima Es Llombards». Vegem com aquest anomenat article no està subjecte als canvis propis dels articles gramaticals: «m'agrada el nin», «m'agraden els nins», però «m'agrada Es Llombards» (correcte), mai «m'agraden Es Llombards» (incorrecte).

El problema principal que s'ha de resoldre consisteix, a parer meu, en fitar l'extensió de cada topònim, establir-ne els límits exactes. Una cosa és clara i crec que tothom hi està d'acord. És la següent: la partícula proclítica de topònims constituïts per un sol element, sigui o no sigui de significat transparent, forma part inseparable dels mateixos. No és correcte dir, o escriure sobre un mapa o un retol indicador, barbaritats com aquestes: «*Crestes», «*Caragol», «*Llombards», «*Colombar», «*Marroig», «*Rotagut», en lloc de «Ses Crestes», «Es Caragol», «Es Llombards», «Es Colombar», «Es Marroig», «Es Rotagut».

Què passa amb els integrats per més d'un element, el primer dels quals, com a mínim, és intel·ligible? Em referesc a noms com *Es Puig Gros*, *Sa Penya Bosca*, *Es Camp Simó*, *Es Mitjà Roig*, *Sa Cova Juana*, *Es Tancat d'en Turc*. Em pareix indiscutible que les paraules «puig», «penya», «camp», «mitjà», «cova», «tancat», ja no són aquí vocables comuns i que formen part del topònim. No els podem ometre conscientment ni en la parla ni en l'escriptura. Suposem que qualcú ens pregunta: «aquest quin és? Es Puig Major o Es Puig Roig?» I nosaltres contestem: «aquest és el Major». Serà simplement un estalvi de paraules davant la repetició del terme «puig». L'omissió pot afectar només l'article, que es dona per sabut: «quin és el nom d'aquest puig?». Resposta: «Puig Major». Pens, sense voler dir que tenguí la raó, que el nom complet és «Es Puig Major» i veure'l així en els rètols de les carreteres no em causaria estranyesa. Crec que les distincions que fa el poble en qüestions d'article han de reflexar-se en l'escriptura. No és el mateix anar a *Coma Freda* (Escorca), que a *La Coma Freda* (Pollença), o a *Sa Coma Freda* (Alcúdia, Artà, etc.). Però el problema és complex i crec que n'hi ha, de noms, que admeten una grafia sense article, que en molts de casos és aconsellable, i potser obligatòria, per la força de la tradició. Tractant-se de toponímia urbana no som partidari d'escriure altra cosa que «Plaça Major», «Carreró d'Amunt», «Carrer de la Mar». La toponímia urbana mereix un tractament o un estudi de banda. No gos negar en rodó la possibilitat de normalització de l'article en noms com «Carrer de ses Parres», «Carrer de ses Filoves», però no puc amagar la meva preferència, clara i llampant, per l'article salat, com no puc amagar-la pel literari en casos com «Carrer de la Pau». Resumint, la meva opinió, exceptuant aquests casos, en els quals tenc dubte, és la de conservar inalterable la partícula o article inicial que duen correntment en la parla. Particularment he pres per costum d'esser respectuós amb l'article dels topònims de Pollença i d'altres contrades no baleàriques. Així dic «El Pal», «El Fumat», «El Vendrell», «La Safor», etc.

L'elaboració d'unes normes reguladores de la toponímia mallorquina no pot ésser efectuada sense tenir en compte la problemàtica que presenta la toponímia a nivell general, dins tot l'àmbit idiomàtic. Ens pot servir d'orientació l'exemple de Catalunya. Els principatins que salen escriuen «Sa Riera», «Sa Tuna», «Es

~J

Degotís», «Es Bufador», «Ses Faixes», «Ses Planelles», etc. I els qui no salen encara ara escriuen «Collserola», «Montsacopa», «Sant Joan Despí», «Sant Climent Sescibes», etc. i ningú, per aquest fet, veu trontollar la gramàtica normativa. És més, hi ha una cosa que no hem d'oblidar i és la funció pròpia de cada un dels topònims. Foren creats per a individualitzar, per a identificar. Amb el respecte per l'article, que és del tot legítim, s'incrementa la capacitat diferenciadora i es redueixen les possibilitats de confusió. Els exemples aportats per MASCARÓ PASARIUS en el seu magnífic *Corpus de Toponimia de Mallorca* són en aquest sentit allisonadors: «L'Horta» (Sóller), no és «S'Horta» (Felanitx), ni «Horta» (Sant Joan); «La Tanca» (Pollença), no és «Sa Tanca» (Campos), ni «Tanca» (Muro); «La Païssa» (Pollença), no duu l'article de «Ses Païsses» (Artà), ni és el mateix lloc que «Païssa» (Llucmajor). I puc eixamplar l'exemplificació a la meua zona santanyinera: «La Costa» és un lloc diferent de «Sa Costa», encara que aquest darrer sigui poc conegut. A Cabrera, «L'Olla» no és «S'Olla». I «El Roser», a Santanyí és sempre l'església medieval, mai un roser espinós a punt de florir. La freda substitució dels articles toponímics podria arribar, fent estralls, a límits insospitats. Figurau-vos que es confirmàs que el topònim *Sacot* del terme d'Escorca ve, com apunta el *Corpus de Toponimia*, d'IPSA COTE, «la pedra», i haguéssim d'escriure «*La Cot». Em deman qui el reconeixeria.

En definitiva. Ho he dit abans. El problema és complex i allò que s'imposa no és prendre unes decisions a l'atropellada, fent una feina baldrumera amb quatre grapades. Els professionals de la llengua s'hi hauran d'asseure. Benvinguda sia l'opinió professional d'en Jaume Corbera. Si els manobres de l'idioma volem fer qualche cosa positiva, exposem els problemes. Assenyalem les dificultats que hem observades com a usuaris i estudiosos que som de la llengua, que tant és dels mestres com nostra. Però les receptes que les facin els metges, els bons metges, tots els bons metges treballant en equip, no els curanderos, ni molt menys els bruixots, que aquests, com diria Jaume Vidal, són traficants sense escrúpols de l'idioma.